

- 13.Поберий И. А. Вказ. праця. – С. 62.
- 14.Мармазов Р. Л. Вказ. праця. – С. 69-70.
- 15.Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI в. / Р.П.Бажко, Т.Ю.Були, Н. Н. Гашененко и др. – Мариуполь, 2006. – С. 129.
- 16.Мариуполь // Русский спорт. – 1914. – 25 мая. – № 21.
- 17.Поберий И. А. Вказ. праця. – С. 76.
- 18.Столбов В.В., Чудинов И.Г. История физической культуры: Учеб. пособие. – М., 1962. – С. 99.
- 19.Спортивная хроника // Русский спорт. – 1915. – № 18.
- 20.Мармазов Р. Л. Вказ. праця. – С. 71.
- 21.Чаплинский Л. Русские замечательные атлеты // Геркулес. – 1913. – № 10.
- 22.Спортивная хроника // Русский спорт. – 1914. – 9 марта. – № 10. – С. 23.
- 23.Мармазов Р. Л. Вказ. праця. – С. 72-73.
- 24.Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI в. ... – С. 129.
- 25.Игнатъев Ф. Гигиена и история физических упражнений. – СПб, 1869. – С. 31.
- 26.Зеликсон Е.Ю. Очерки по истории физической культуры в СССР. – М., 1940. – С. 113.
- 27.История физической культуры и спорта: Учеб. для ин-тов физ.кул. /Под ред. В. В. Столбова. – М., 1983. – С. 161.
- 28.Лях-Приходько О.О. Вказ. праця. – С. 7, 9.
- 29.Кізченко В. І. З історії розвитку спорту на Україні (кінець XIX – початок XX ст.) // Українській історичний журнал. – 1980. - № 7. – С. 97.
- 30.Татаринов С. Из истории образования в Бахмуте // Рідний край. – № 2-3. –Ч. 1. – Донецьк, 1997. – С.8.
- 31.Мармазов Р. Л. Вказ. праця. – С. 74.
- 32.История Бахмута-Артемовска: Краткий очерк / А. Рева, С.Татаринов, М. Абрамов. – Артемовск, 1996. – С. 53.
- 33.Мариуполь // Сила и здоровье. – 1911. – № 15. – С. 669.
- 34.Вербицкий В. А. Вказ. праця. – С. 121.
- 35.Лесгафт П. Руководство по физическому образованию детей. – Ч. 1. – СПб, 1912. – С. 255-256.
- 36.История физической культуры и спорта... - С. 161.
- 37.ДАДО. – ф. 33. – Оп. 1., спр. 2., арк. 44.
- 38.Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI в. ... – С. 129.
- 39.Вострокнутов Л. Д. Вказ. праця. – С. 12.
- 40.Балакін М.М., Михайлов М. І. Футбол України. – К., 1968. – С. 6-7.
- 41.Кізченко В. І. Вказ. праця. – С. 99.
- 42.Мармазов Р. Л. Участие представителей различных этнических групп в процессе формирования физкультурно-спортивного движения в Донбассе (конец XIX – нач. XX вв.) // Донбасс и Приазовье. – Донецк, 1993. – С.90-91.
- 43.Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI в. ... – С. 129.
- 44.История городов и сел Украинской ССР. Донецкая область. – К., 1976. – С. 392.
- 45.Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI в. ... – С. 129.
- 46.Мармазов Р. Л. Физкультурно-спортивное движение в Донбассе (конец XIX – нач. XX вв.) ... – С. 76.
- 47.Ученический водный спорт в Одесском учебном округе. – Одесса: Тип. Е.И. Фесенко, 1910. – С. 47.
- 48.История Бахмута-Артемовска ... - С. 54-55.

УДК 930.2

ОСМИСЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА ОЛЕКСАНДРОВИЧА КУЛІША

Д.А. Кондратьєва, Темірова Н.Р

Резюме. Метою даного дослідження є комплексний аналіз і узагальнення наявного друкованого, й виявленого вперше матеріалу, що дає можливість з нових позицій об'єктивно розглянути питання пов'язані з науковою діяльністю та життєвими перипетіями Пантелеймона Куліша. Теоретичною та методологічною основою дослідження є наукові принципи пізнання та вивчення суспільних процесів і явищ. Це, насамперед, принцип історизму, який вимагає кожне явище(у нашому випадку життя та творчість Пантелеймона Куліша) розглядати як процес становлення та розвитку особистості з урахування конкретно-історичної ситуації у взаємозв'язку з іншими процесами (політичними, соціальними, економічними).

Ключові слова: П.Куліш, історичний романтизм, кулішезнавство.

Пантелеймон Куліш належить до тих діячів, які, будучи багатогранно обдарованими, зробили величезний внесок у розвиток літератури, мистецтва, мови, науки та української культури загалом. Він був істориком, поетом, драматургом, літературознавцем, критиком, фольклористом, прозаїком, педагогом, видавцем, громадським діячем. Як творчість, так і громадська діяльність П.Куліша неоднозначна і суперечлива. «Наділений великим талантом, але ще більшою амбіцією, Пантелеймон Куліш протягом свого довгого життя переходив найрізноманітніші зміни, топтав найрізноманітніші сліди, виступав у найрізноманітніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину, в якій об'єктивно, було багато

схибленого, багато суперечностей», – так відгукнувся про нього І.Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.».

Постать Куліша настільки багатогранна, що викликала інтерес як за його життя так і продовжує цікавити дослідників і до нині. Перші біографічні праці, спеціально присвячені Пантелеймону Олександровичу, з'явилися відразу після його смерті. Майже одночасно Б.Грінченко, В. Шернок і О.Маковей опублікували різнобічні дослідження про Куліша, які за рівнем використання архівного матеріалу, багато в чому залишаються не перевершеними[1]. Вони чітко дають зрозуміти: не стало людини, котра була живою історією XIX ст., була організатором і творцем нового українського письменства. Наприкінці 1920-х рр. науковці вийшли на рівень неупередженого вивчення спадщини Куліша. Дорадянський час характеризувався певним піднесенням інтересу до його діяльності (В.Петров). Однак, зі зміною сталінського курсу цей напрям перервався. Одні дослідники були фізично знищені (С.Єфремов, П.Филипович), інші припиняють свої дослідження з огляду на небезпеку потрапити в жорна сталінської системи. Ім'я П. Куліша стає забороненим, за часів радянської влади ця постать набула негативного забарвлення. Радянські науковці помилково звинувачували його у «буржуазному націоналізмі». Відлига 60-х рр. XX ст. дала змогу певною мірою повернути цю постать, вийшли дві книжки вибраних творів Куліша, надруковано його листування з Аксаковими. Незважаючи на це інтерес до П.О.Куліша з боку західних вчених набирає обертів. Скорочений переклад «Чорної ради» на англійську мову вийшов у Літелтоні, штату Колорадо, у 1973 р. Вибрані твори П. Куліша були опубліковані в Нью-Йорку у 1984 р. Проте у Радянському Союзі, за часів брежнєвського застою ім'я видатного українця згадувалося здебільшого в негативному плані, твори майже не видавалися, постать П.Куліша не привертала великої уваги, доки чергова хвиля національного відродження не повернула цього видатного імені. Зі становленням незалежної України починається процес відродження української культури, з небуття повертаються непересічні українські діячі, серед яких ми бачимо й П.Куліша.

Сьогодні спостерігається ще більше поживлення інтересу до цієї неординарної особистості. Перш за все увагу привертає багату літературна спадщина П. Куліша, яка сьогодні оформилася в окрему галузь літературознавства – кулішезнавство (О.Вертій, І.Білецький). Хоча ряд науковців, серед яких А.Сініцина, Є.Нахлік, вивчають творчість П. Куліша, його діяльність як історика, залишається малодослідженою[2]. У наш час розпочинається «третя хвиля» видання і вивчення творчої спадщини одного з найпродуктивніших будителів національної самосвідомості українців хоча й суперечливого мислителя, поборника національної самобутності українського народу, його мови і культури, палкого прихильника справедливих міжнародних взаємин, високої культури людського співжиття, гармонійної взаємодії цивілізації і природного середовища, технічного прогресу, моральних і загальнолюдських гуманістичних цінностей.

Мета даної розвідки полягає у формуванні образу життєвих реалій Пантелеймона Олександровича Куліша на основі систематизації, узагальнення та додання новітньої інформації про його творчість.

Джерелами виступили автобіографічні праці П.Куліша, його сучасників, зокрема І.Франка.

Важливо розуміти митця слова як живу особистість із неповторною індивідуальною психологією, тому слід ретельно досліджувати життєвий шлях П. Куліша, який був не менш складним ніж початок його наукової діяльності.

Народився Пантелеймон Олександрович Куліш 7 серпня 1819 р. в містечку Вороніж колишнього Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер – Шосткінський район Сумської області). Він був дитиною від другого шлюбу заможного селянина Олександра Андрійовича і дочки козацького сотника Івана Гладкого Катерини. Дитинство Пантелеймона Куліша пройшло на хуторі під Воронежем, де в атмосфері особливої пошани до народних традицій, слова, пісні, казок, легенд, переказів формувался характер майбутнього письменника [3].

Початкову освіту здобув вдома, за допомоги старшої сестри. Освіту продовжив у Новгород-Сіверській гімназії директором якої був І.Тимківський – український педагог і письменник. Юний та амбітний Пантелеймон під впливом свого наставника починає цікавитися народною творчістю. Ще гімназистом він почав свою етнографічну діяльність. У 1839 р. поступає до Київського університету вільним слухачем на історико-філологічний факультет, у 1849 р. переводиться на юридичний факультет, але не закінчив його, оскільки не мав документального підтвердження свого дворянського походження, хоча батько й був вихідцем з козацько-старшинського роду. Однак слухання лекцій на словесному, а згодом на юридичному факультеті наклали великий відбиток на життя Пантелеймона Куліша. Здобуті в університеті знання дозволили йому викладати у Луцькому дворянському училищі. У цей же час П.Куліш заявляє про себе як письменник, він публікує свою першу роботу «Малоросія вісімдесят років тому», в двох томах (1843 р.). Михайло Максимович сприяв Кулішеві у публікації його перших творів.

У 1843-1845 рр. Пантелеймон Куліш повертається до Києва де вивчає українську етнографію. В цей час він знайомиться із М.Білозерським, М.Костомаровим та Т.Шевченком. Важливою сторінкою в житті П.Куліша є його довголітнє знайомство та дружба з Т.Шевченком [4]. Їх єднала любов до України та її народу, її мови, славного минулого, прагнення служити Батьківщині. П.О.Куліш неодноразово допомагав Тарасу Григоровичу, не тільки сприяв у публікації його робіт, а й наданням коштів для здійснення подорожей за кордон [5].

Опублікувавши перші розділи роману «Чорна рада» у журналі «Современник» за 1845 р., письменник здобув визнання громадськості. У тому ж році П.Плетньов, ректор Санкт-Петербурзького університету запрошує Пантелеймона Олександровича на викладацьку роботу до університету. За рекомендацією П.Плетньова, П.Куліша був відправлено у західнослов'янський край для вивчення слов'янських мов, історії,

культури та мистецтва. Разом зі своєю вісімнадцятирічною дружиною, Олександрою Михайлівною Білозерською, сестрою свого товариша Василя Білозерського, з якою одружився 24 січня 1847 р., він вирушив до Праги, куди його як молодого перспективного відправлено у наукове відрядження [6]. Але у Варшаві Куліша, нібито за причетність до Кирило-Мефодіївського братства заарештовують і повертають до Петербурга, де добрих три місяці допитують у III відділі жандармерії, але довести приналежність до таємної антикріпосницької організації не змогли. Однак висновок царської жандармерії чіткий: «Учителя 5-ої Санкт-петербурзької гімназії 9-го класу Куліша, який хоча й не належав до цього товариства, але був у дружніх зв'язках із усіма його учасниками і самовиношував надзвичайні думки про вигадану важливість України, вмістивши навіть у надрукованих ним творах багато двозначних місць, які могли вселяти в малоросів думки про право їх на окреме існування від імперії, – заточити в Олександрівський рavelін на чотири місяці і потім відправити на службу у Вологду...» [7].

Після «щирого каяття» П.О.Куліша, клопотань сановитих друзів дружини та її особистих покарання було замінено: його ув'язнили на два місяці в арештантське відділення військового госпітально, а звідти відправили на заслання в Тулу. На перших порах молодому подружжю було нелегко. Проте, проведені в Тулі три роки не пройшли марно. Куліш написав у засланні «Историю Бориса Годунова и Дмитрия Самозванца», історичний роман «Северяки», який згодом з'явиться друком під назвою «Алексей Однорог», автобіографічний роман у віршах «Евгений Онегин нашего времени». Після довгих клопотань перед III відділом П.Куліш здобув посаду у канцелярії губернатора, а згодом почав редагувати частину газету «Тульські губернські відомості». Завдяки клопотанням дружини, П. Плетньова та за протекції земляка – сенатора О. В. Кочубея, П.О.Куліш повертається до Петербурга, де продовжує творити, хоча друкуватися деякий час він не мав права. Та це його не зупиняло, він публікувався під псевдонімами в Некрасовському «Современнике»

Починаючи з 1856 р., коли було одержано дозвіл друкуватися, П. Куліш активно працював, особливо як прозаїк (переробив і опублікував «Чорну раду»), як збирач і видавець фольклорно-етнографічних матеріалів, багато зробив у справі відродження української журналістики (підготовка і видання альманаху «Хата», журналу «Основа») [8]. На творах письменника цієї доби і напрямкові «Основи», до редакції якої він входив, уже позначилася зміна поглядів П.Куліша. Поглибилися його ідейні розходження з Т.Шевченком, загалом аж до неприйняття творчості революційного поета[9].

У 1860-ті рр., після придушення повстання у Польщі, П.О.Куліш був направлений туди провідником політики царизму як «директор духовних справ»[10]. Чотири роки перебування у Варшаві, матеріальні статки (тут був на посаді директора духовних справ і членом комісії для перекладу польських законів) дали змогу письменникові набути неабиякого досвіду й знань (праця в державній установі, вивчення архівів, де він робить численні записи для майбутніх історичних досліджень).

З кінця 60-х років XIX ст. він активно підтримував зв'язки з народниками та громадсько-культурними діячами Галичини, претендуючи на роль їх духовного вождя [11]. Він підносив теорію культурництва, класового миру, боявся революційності народних мас; все послідовніше виявлявся його аристократизм, зневага до «чорні». У 1856-1857 рр. з'явилося його двотомне видання «Записки о Южной Руси», збірка безцінних фольклорно-історичних та етнографічних нарисів, що викликала загальне схвалення [12]. Особливо успішним і плідним у творчому плані був для письменника 1857 рік. З'явився друком роман «Чорна рада», український буквар і читанка — «Граматка», «Народні оповідання» Марка Вовчка під загальною редакцією П.Куліша, була відкрита власна друкарня. Письменник, сповнений грандіозних планів на майбутнє, чекає цензурних послаблень, клопочеться виданням першого українського часопису.

У такий час художня, громадсько-публіцистична, видавнича діяльність П.О.Куліша, як справжнього патріота України, була спрямована на духовний розвиток українського народу і зміцнення українства. Позиція Михайла Драгоманова – ногами і серцем стояти в Україні, головою в Європі, а руками охоплювати слов'янщину – очевидно, ще раніше визріла в душі П.Куліша, бо реалізовувалася в його діяльності.

Переймаючись патріотичним вихованням свого народу, приступає до написання «Історичних оповідань», перші з яких «Хмельниччина» і «Виговщина» з'являються в журналі «Основа» у 1861 р. Працюючи у Варшаві в 1864-1868 рр., з 1871 р. у Відні, а з 1873 – у Петербурзі на посаді редактора «Журнала Министерства путей сообщения», П.Куліш готує тритомне видання «История воссоединения Руси», яку з розчаруванням і навіть обуренням зустріла українська громадськість. Невдовзі він і сам переконується у хибності своїх поглядів. Останньою краплею став Емський указ 1876 р., згідно з яким заборонялося друкувати українською мовою будь-які тексти.

П. Куліш перебрався на хутір Мотронівку на Чернігівщині, який перейменував на честь дружини (літературний псевдонім якої – Ганна Барвінок) Ганнина Пустинь. Залишившись один на один із своїми міркуваннями, Куліш втілює в реальність свої ідеї. Він укладає збірку «Хуторская философия и удаленная от света поэзия», яку після появи у світ 1879 р. цензура заборонила, видання було вилучено з продажу. В останні роки свого життя письменник багато перекладає, особливо Шекспіра, Гете, Байрона, готує до видання в Женеві третю збірку поезій «Дзвін», завершує історіографічну працю в трьох томах «Отпадение Малороссии от Польши», листується з багатьма кореспондентами, переймається розбратом слов'янських націй, особливо шовіністичними заходами польської шляхти в Східній Галичині щодо українського населення, дбає про видання прогресивних журналів і газет.

Сповнений нових творчих задумів, Пантелеймон Куліш зустрічав 1897 р., але, на жаль, 14 лютого його полум'яне життя обірвалося.

Стосовно творчої спадщини П. Куліша вона є різноманітною та неоднозначною. Його критичні та історичні розвідки, мемуарні нариси – не завжди рівні, подекуди надто суб'єктивні, але позначені невпокоєністю духу «гарячого Панька Куліша» (так письменник називав сам себе) [13]. «Куліш протягом свого довгого життя переходив найрізноманітніші зміни, топтав найрізноманітніші сліди, виступав у найрізноманітніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину, в якій обік цінного, було багато схибленого, багато суперечностей…» – так відгукнувся про нього І.Франко в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» [14]. Означення «вперше» застосовано до чималого частини Кулішевої діяльності. Проза в творчій спадщині П.Куліша посідає провідне місце, зокрема одним із головних здобутків Куліша є історична проза. У творчості письменника, як автора історичного роману та оповідань, переконливо представлено історичну ходу часу, людину й суспільство в історії, в її драматичних колізіях і складній проблематиці. Унаслідок багатьох обставин історична тема цих творів була темою України: домінуючий інтерес зосереджено на національному історичному розвитку, на особистості в ролі активного суб'єкта української історії.

Двотомне видання «Записки о Малороссии» привернуло увагу багатьох дослідників. Вперше громадськість мала можливість доторкнутися до «мужицької» спадщини. Структура обох томів неоднорідна. Фактично, це два томи різних за принципами підготовки, систематизації та класифікації народних матеріалів впереміжку з власними статтями – подорожними щоденниковими нотатками, нарисами про виконавців – носіїв усної народнопоетичної традиції, перекладами творів з української на російську мову, тощо. Сам П. Куліш не вважав за потрібне здійснювати чіткий розподіл матеріалу, говорив про відсутність будь-яких принципів наукової організації щодо публікації записів фольклору і власних етюдів, у такий спосіб надаючи кожному бажаному «ритися» в моєму несортованому скарбі і знаходити поміж багато чого непотрібного щось і корисне». Одним із перших на важливість запису думи в реальному побутуванні, а також на необхідність вивчення феномена кобзарства звернув увагу П.Куліш, висловивши ряд думок, що випередили його час. Це, зокрема, стосується міркувань про важливість інтересу до особи виконавця та самого процесу відтворення дум за природних умов [15].

Отже, П. Куліш вперше так глибоко, багатоаспектно порушив складні проблеми атрибуції, природи творчого акту, особливостей творчості колективної та індивідуальної, виконавства та методики записування. Фольклорист і письменник зібрав чимало відомостей про носіїв усної традиційної творчості, записав нові варіанти дум, історичних пісень (деякі, як виявилось, були подробками). П. Куліш висловив цікаві міркування про природу пісенної, думової імпровізації, змалював колоритний збірний образ співця, окремих кобзарів (зокрема, Андрія Шута), надзвичайно високо підніс роль і суспільне значення збирача фольклору. Оцінюючи збирача дум і пісень М. Ніговського, П. Куліш піднесено писав: «Честь і хвала п. Ніговському за його подвиг!». А далі узагальнено проголосив: «Врятувати від забуття пам'ятку життя свого народу – істинний подвиг, який уже й нині має повну важливість в очах кожної по-справжньому освіченої людини; але коли на світі не залишиться жодного бандуриста – а цей час близький – і коли слідів старосвітського життя почнуть шукати тільки в книгах та рукописах, тоді ім'я кожного збирача творів народної поезії буде мати щось спільне з їх невідомими творцями.

Діяльність П.О.Куліша в галузі української фольклористики та етнографії в середині та другій половині XIX століття будила наукову думку, стимулювала розвиток збирацької справи, студіювання традиційної народної творчості. І хоч ще сучасники (М. Костомаров, О. Пипін, О. Потебня, М. Петров) та пізніші дослідники – аж до нинішніх – вказували на певні огріхи (брак чіткої наукової системи щодо класифікації матеріалів, зведення двох чи кількох текстових варіантів до одного, текстологічні редакторські втручання-правки, публікація творів-фальсифікатів тощо), все ж в історії науки про усну словесність значення діяльності П. Куліша було величезним, генеруючим, мобілізуючим, таким, що служило за приклад гідного служіння рідному народові, ідеям просвітництва та національного оптимізму.

Визначною рисою романтиків був їхній гарячий інтерес до фольклору. Представники напряму не лише використовували різноманітні народнопоетичні образи, сюжети та мотиви, а й самі виступили як збирачі казок, легенд, народних пісень, не є виключення з цього і П. Куліш. Романтизм П. Куліша визначається його своєрідною хутірською філософією. Це філософія буття, яка формується в типових і цілком природних обставинах повсякденної діяльності українців (господарської, розумової та духовної), визначаючи їхній національний характер. На думку П. Куліша, українська нація, за самою природою є селянською, але не в класовому, а в духовному розумінні. Крім того, основними рисами українського етносу є почуттєвість та глибока релігійність. Символом духовного розвитку українського народу, як вважав Куліш, є хутір, де живуть люди, «свіжі душею», «чисті серцем». Це – Україна, яку треба, як «і своєї рідної мови, і свого рідного звичаю, вірним серцем держатися». Хутір як осередок природного, натурального життя українця, а водночас і як осередок національної самобутності «простих звичаїв», живої народної мови, вільного духу кожної людини. Образ хутора стає домінуючим мислення письменника. Можна припустити, що ідея хутирства певною мірою була навіяна П.Кулішу філософією Руссо. Проте письменник не наслідує її сліпо, а дає своє оригінальне, чи швидше національне тлумачення, проводить через неї ідею українства. Він отожднює хутір з образом рідної землі, мовою, звичаями. Тут Куліш розвиває важливий філософський принцип гармонії, єдності людини і природи, відверто заявляючи про руйнівні тенденції міської цивілізації, у сфері духовній, морально-етичній.

Поява тритомної праці під звучною назвою «История воссоединения Руси» (1874-1877) засвідчила, що Пантелеймон Куліш остаточно перейшов на реакційні позиції: зібравши цінний фактичний матеріал, автор тлумачив його, як типовий буржуазний історик, відверто засуджуючи визвольні народні рухи. Багато його

історичних концепцій зазнало деформацій під тиском тих соціально-політичних і культурних умов та обставин, в яких він жив і творив.

Теоретичний набуток П.Куліша, його різноманітні ідеї, захоплення, методологічні принципи та наукові фантазії в українській науці вивчені недостатньо. Залишається ще чимало невідомого і в темі “П.Куліш – збирач фольклору”. Хоч десятки, сотні записів П.Куліша опубліковано, крім “Записок”, у класичних збірках другої половини XIX ст. (А.Метлинського, В.Антоновича – М.Драгоманова, П.Чубинського, Б.Грінченка та ін.), все ж в архівах залягли тисячі неоцінених автографів. У журналі “Народна творчість та етнографія” В.Івашків привернув увагу до збирацької спадщини фольклориста в невеличкому передньому слові до публікації декількох пісень із фондів ІМФЕ НАН України. Проте багатюща колекція записів П. Куліша (в архівах Києва, Чернігова, Москви, Петербурга) й досі чекає на свого дослідника-упорядника-видавця [16].

Чимало ідей П. Куліша-фольклориста не втратили актуальності і для сучасного етапу розвитку наукових галузей гуманітаристики. Комплексний підхід письменника і вченого до збирання і вивчення явищ фольклору та побуту дали йому можливість (в “Записках про Південну Русь”, збірнику “Українські народні легенди”, інших публікаціях та записах) простежити еволюцію народного світогляду від первісних уявлень та вірувань (етапи фетишизму, анімізму) до усвідомлення та розуміння історичних і соціальних катаклізмів XVI–XIX ст.

Саме ідея України стала домінуючою в його творчості, його духовного і світоглядного україноцентризму. На засадах україноцентризму П.Куліш опрацював особливу концепцію чи поняття “рідного”, в яке включав: Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття – поняття “українська ідея” і є осередком внутрішнього духовного життя людини. Таким чином, орієнтація на Україну стає духовною парадигмою письменника, вченого, через яку він осмислює всі українські реалії. Звідси очевидним є національно-романтичне спрямування усієї творчості П.Куліша. Аналіз романтичних ідей письменника в їх еволюції дозволив з’ясувати передумови формування україноцентричного мислення, що відобразилось на його творчості.

П.О.Куліш свою державницьку національну політику трактував по-різному, дуже часто вдавався до ідеалізації старовини, абсолютизації козащини, а потім відходив від них, намагався заглянути у майбутнє і віднайти реальні шляхи реставрації національної держави. Врешті-решт, він навіть схилився до розгляду української нації не як державної, а в розумінні етнографічному. На цій основі у нього і з’являється поняття “культурної автономії” або “духовної самостійності” українського народу у складі Російської імперії. Сюди ж примикає його концепція “двоєдиної Русі”, що мала означати політичну єдність України і Росії. Наприкінці життя ухилився від царєфільства і однозначно висловлювався за незалежність України. У цих хитаннях Пантелеймона Куліша виявилися парадоксальна логіка історіософського мислення письменника, його духовний відчай, безсилля в утвердженні української державності. Та навіть і за цих обставин, як вдало зауважує С.Нахлік, П.Куліш на “українські справи” дивився не “московсько-боярським оком”, а таки українським, не втрачаючи віри у майбутню незалежність України [17].

Розвиваючи державницькі ідеали і маючи далекоюсяжні політичні цілі, Пантелеймон Олександрович все ж спрямовував свої зусилля не на зміну політичного та соціального статусу українського народу, а на його духовне, релігійно-моральне вдосконалення, на піднесення культурного рівня усіх верств нації. Саме таким способом – через позитивні зрушення у духовному світі людей, на його думку, можна досягти жаданих політичних та соціальних змін. Культуру мислитель ставив вище політики, відводив їй роль інструмента боротьби за свободу, національну незалежність і відродження нації. Звідси, на його думку, українська справа є справою не політичної незалежності, а культурного поступу. На цій основі формується культурософія П.Куліша, що розчиняє політику у суспільному розвитку, вважаючи її домінантою усього суспільного буття українського народу. Сам мислитель бере на себе роль культуртрегера і одним з перших українських діячів розгортає культурницьку діяльність у боротьбі за українську справу, національну незалежність[18]. Будучи прихильником гуманістичного поступу, П.Куліш у релігії побачив позитивний потенціал впливу на українську культуру. Великим пам’ятником Пантелеймону Кулішу став його переклад Святого Письма, яке вперше звучало українською мовою і зіграло велику культурно-освітню роль. Мислитель у релігійності українського народу побачив не тільки чинник формування його світогляду, але й дорогу до відродження і оновлення України.

Таким чином, з вище зазначеного ми бачимо, що П.О.Куліш був однією з найколеритніших постатей свого часу в українській культурі. Подвижництво, що виокремлювало його навіть серед плеяди видатних сучасників, захоплено вітала величезна частина суспільства, мимоволі утворюючи навколо його особистості атмосферу творчої таємничості. Той постійний інтерес підтримувався передовсім самою діяльністю П.Куліша. В основі її — бажання дійти своїм словом і думкою до найширших народних мас. Саме цим і зумовлена його перекладацька діяльність. Саме з цією метою він брався за видання дешевої книжкової серії «Сільська бібліотека». Саме тому він послідовно і твердо здійснює активну діяльність на формування в суспільній свідомості переконання про життєву необхідність розвитку національної історії. Життєва позиція Пантелеймона Куліша, його громадянська заангажованість часто відзначалися драматичною суперечливістю, що інколи призводило до неоднозначного їх розуміння і сприйняття суспільним загалом. Справді, важко назвати П.Куліша людиною компромісів, але непохитність його стосувалася основного — збереження самобутності українського народу, його духовних надбань, традицій, культури. Пантелеймон Олександрович, був у постійному пошуку прихистку для тих високих цілей, що жили в його і як людину, і як громадського діяча. Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша не була даремною, перекладаючи твори європейських

класиків він вводив українську мову до світового обертю, що починалося з перекладу на англійську, французьку його власних робіт.

Неоціненний внесок Пантелеймона Олександровича в розвиток історичної науки. Його етнографічна робота дає нам змогу сьогодні відтворювати буденність нашого народу. Ним записані історичні пісні й думи українського народу, окремі з яких ми зараз знаємо лише завдяки Пантелеймону Олександровичу Кулішу. Велику увагу П.О.Куліш приділяв питанням пов'язаних із відносинами з Росією та Польщею. При написанні своїх робіт П.Куліш керувався трьома принципами ясності, чіткості й стислості викладу.

Сьогодні, такій видатній особистості як Пантелеймон Олександрович Куліш приділяється все більше уваги з боку дослідників, але здебільшого як літератора. Тому існує цілий ряд проблем, пов'язаних з вивченням його життя, наукових праць, що відкриває широке поле для подальшого дослідження і вирішення комплексу проблем пов'язаних із історичними поглядами Куліша.

Література

1. Куліш П.: Листи до М.Д. Білозерського / під ред. О.Федорука. – Львів – Нью-Йорк., 1997. – 181 с.
2. Нахлік Є.К Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель / Є.Нахлік – К.: Український письменник, 2007. – 456 с.
3. Федченко П. Куліш Пантелеймон / П.Федченко // Українська література у портретах і довідках. Давня література – література XIX ст. – К.: Либідь, 2000. – 459 с.
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш / Є.К.Нахлік // Історія української літератури XIX ст.: у 3 кн. – К., 1996. – Кн. 2. – 475 с.
5. Федорук О. Вказ. праця. – С.31.
6. Нахлік Є.К Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша: Документально- біографічна студія / Є.К. Нахлік. – К.: Український письменник, 2006. – 315 с.
7. Нахлік Є.К. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / НАН України. Львівське відділення Інституту літератури та мистецтв ім. Т.Г. Шевченка / Є.К. Нахлік. – Львів, 2003. – 351 с.
8. Коваленко Л.А. П.О. Куліш як історик/ Л.А.Коваленко // Український історичний журнал. - Київ, "Наукова думка", 1969. - №8. - С.69.
9. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш і "Руська трійця": До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття / Є.К.Нахлік . – Львів: "Львівські новини", 1994. – С.28.
- 10.Злупко С.М. П.О. Куліш і боротьба суспільних течій в Західній Україні / С.П.Злупко // Український історичний журнал. – 1969. - №8. – С.72.
- 11.Івашків В.М. Українські народні пісні в записках Пантелеймона Куліша / В.М.Івашків // Народна творчість та етнографія, 1989. – №5. – С.65.
- 12.Кульова В. Останній прихисток Куліш знайшов на хуторі Мотронівці під Борзною / В.Кульова. – Хрещатик, 2005, 17 черв. – С.5.
- 13.Куліш П.О. Жизнь Кулиша. Твори: У 2 томах / П.О.Куліш – К., 1994. – Т.1. – 464 с.
- 14.Франко І.Я. Зібр. тв. у 50-ти томах / І.Я. Франко. – Т. 33. – К.: Наукова думка, 1982. – 493 с.
- 15.Гончарук П.С. Історичні погляди П.О. Куліша під час його перебування в Кирило-Мефодіївському товаристві / П.С.Гончарук // Український історичний журнал. – 1969. – №8. – С.81.
- 16.Івашків В.М. Вказ. праця. – С.64.
- 17.Нахлік Є. Вказ. праця. – С.127.
- 18.Історико-філософські ідеї українського романтизму (Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров);автореф. Дис. канд. іст. Наук 09.00.05/Сініцина А.В.,Нац. Університет ім. Івана Франка. – Львів,2001. – 54 с.

УДК 930.2

АССАСИНЫ И НИНДЗЯ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ СТРУКТУР

А.С. Новиченко, Дынгес А.А.

Резюме. В статье содержится сравнительный анализ исторических и идеологических предпосылок и процессов формирования организаций ниндзя и ассасинов. Методологическую базу составляют системный, структурно-функциональный, типологический, и сравнительно-исторический методы исследования. В результате исследования автор определяет общие черты и различия данных организаций. К общим относятся характер идеологических истоков – в обоих случаях источником выступает местная религия; а также основные причины возникновения организаций – нестабильная политическая ситуация в регионах. Различия – разный политический статус и предназначение ассасинов и ниндзя.

Неотъемлемой знаковой составляющей современного мира выступают разного рода террористические структуры.. Такие организации начали образовываться в разные времена в зависимости от политической обстановки и преследовали различные цели. Нам представляется актуальным определить и сравнить условия образования этих структур в период средневековья на примере ниндзя и ассасинов.